

Jaume de PUIG I OLIVER

INVENTARI D'EDICIONS SIBIUDIANES

Tal com vàrem fer per als manuscrits de l'obra de Ramon Sibiuda,¹ presentem ara un simple inventari de les edicions de què ha estat objecte aquesta obra. I tal com aleshores ens va guiar la norma precedent de Friedrich Stegmüller, també ara hem de començar declarant-nos deutors de les seves indagacions en el camp bibliogràfic sibiudià, decisives per cert, i que ara quedaran tan sols posades al dia.

Renunciem d'entrada a fatigar el possible lector d'aquestes fitxes amb una baluerna de referències bibliogràfiques tan inútils com interminables. Ens hem limitat a recollir aquelles que, en casos dubtosos o quan no ha estat possible de consultar l'exemplar d'una determinada edició, aporten dades i testimonis de primera mà. Tampoc no ens entretindrem a debellar les moltes afirmacions aventurades o fallacioses que sobre les edicions de Sibiuda es contenen en diccionaris, bibliografies, articles i manuals de tota mena. Només ens hi referirem si és imprescindible i si se'n pot seguir alguna utilitat per al lector.

1. Cf. el nostre article *Els manuscrits del "Liber Creaturarum" de Ramon Sibiuda: un inventari tothora obert* dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», X (1991), 303-319. Ara mateix podríem consignar més d'una rectificació a aquest treball, d'altra banda tan recent. Com que tenim raons per a suposar que les possibles rectificacions aniran d'augment, ens limitarem a constatar que al ms. g, trentè del nostre inventari (Mainz, Stadtbibliothek ms. 608), atribuït per les nostres fonts a Ramon Sibiuda, no ho és. Es tracta d'una part de la *Summa de Creaturis* d'Albert el Gran, que un bibliotecari del s. XVIII va confondre amb el *Liber Creaturarum*.

En aquest treball utilitzem les sigles següents:

HAIN = Ludovicus HAIN, *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi...* I-II en quatre volums, Stuttgart i París, J. G. Cotta, 1826-1838.

COPINGER = W. A. COPINGER, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, 2 parts en 3 vols., Londres 1895-1902.

EBERT = F.-A. EBERT, *Allgemeines Bibliographisches Lexikon*, 2 vols., Leipzig 1821 - 1830.

BRUNET = Charles Jacques BRUNET, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, 6 vols., París, Librairie F. Didot 1860-1865.

PANZER = W. PANZER, *Annales typographici*, 11 vols., Nuremberg 1793-1803.

I

LIBER CREATURARUM

A.- Edicions de l'original

Quinze edicions llatines del *Liber Creaturarum*, anomenat *Theologia Naturalis* a partir de l'edició de Deventer, han arribat fins a nosaltres. En donem la llista seguint el catàleg de Friedrich Stegmüller² i tenint en compte algunes indicacions d'Antoni Palau Dulcet.³

1.- Lió, Guillaume Balsarin⁴

Fol. 1^r: «Liber creaturarum siue de homine, compositus a reverendo Raymundo Sebeydem artibus et medicina magistro et in sacra pagina egregio professore regente in alma Universitate tholosana».

Fol. 2^r: «Sequitur tabula presentis operis».

Fol. 8^d: «Explicit tabula // liber creature».

Fol. 9 manca. Fol. 10^a: «(.)D laudem et gloriam...»

Fol. 275^b: «Et sic explicit liber creaturarum seu liber de homine propter quem sunt alie creature inchoatus et inceptus est a reuerendo (*sic*) raymundo sebeyde in artibus et medicina magistro et in sacra pagina egregio professore regente in alma Universitate tholosana. Anno domini M^o CCCC^o XXXVI° XI die mensis februarrii que fuit dies sabbati Ad gloriam laudem et honorem sanctissime trinitatis et gloriosissime virginis marie matris do-

2. Cf. *Raimundus Sabundus...*, o.c., més avall, núm. 15, pp. 13+ - 16+.

3. Cf. Antonio PALAU DULCET, *Manual del Libro Hispano Americano*, t. XVIII, Barcelona 1966, pp. 215-219.

4. Per a l'atribució d'aquesta edició, probablement prínceps, a Guillaume Balsarin, cf. Marie PELLECHET, *Catalogue des incunables des Bibliothèques Publiques de Lyon*, Lyon 1893, p. 2 i 361; J. BAUDRIER, *Bibliographie Lyonnaise*, t. XII, p. 50. Stegmüller l'atribueix a Johannes Syber, sense dir-ne la raó, possiblement influït pel *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, que atribueix la marca tipogràfica a J. Syber. Amb tot sembla que aquesta marca ha de ser atribuïda a G. Balsarin, segons M.L.C. SILVESTRE, *Marques Typographiques des libraires et imprimeurs qui ont exercé en France, depuis l'introduction de l'imprimerie en 1470, jusqu'à la fin du seizième siècle*, 1867, nos. 233-234; i segons M. Louis POLAIN, *Marques des imprimeurs et libraires en France au XVe siècle*, Genève 1977 (reprint), 27-28. Segons CLAUDIN, *Histoire de l'imprimerie en France au XVe et au XVIe siècle*, tome III, París 1904, 516-518, la impressió hauria estat feta a Lió per Joan Neumeister per a Guillaume Balsarin entre 1487 i 1492.

mini nostri ihesu xti filii dei et ad utilitatem omnium xtianorum et aliorum hominum».

No porta indicació de lloc ni de data, in 4°. L. HAIN, n° 14066; W. A. COPINGER, n° 14066; EBERT, n° 19679.⁵

Segons Stegmmüller, aquesta edició i només ella transmet una segona redacció del text del *Liber Creaturarum*, que té alguna relació amb el text del manuscrit llatí 3134 de la Biblioteca Nacional de París; críticament aquesta redacció tindria un valor secundari.

2.- *Deventer, Richard Paffroed (any 1485?)*

F. 1^a-7^b: Taula: «amor est primum donum...».

F. 8^a: «Incipit theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo et de is que sunt ei necessaria ad cognoscendum se ipsum et deum et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam deo quam proximo; compositus a venerabili viro Raymundo de Sabunde in artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore».

F. 255^a: «Explicit liber creaturarum seu nature siue de homine propter quem alie creature facte sunt ex cuius cognitione illuminatur homo in cognitionem dei et creaturarum. Impressus Daventrie per me Richardum paffroed».

Sense indicació de data, in-folio gòtic a dues columnes, 255 folis. HAIN, n° 14067; COPINGER, n° 14067; EBERT, n° 19680⁶; BRUNET, t. V, París 1864, col. 9. Aquesta edició, axí com totes les altres sense excepció, transmet, segons Stegmüller, el text d'una tercera redacció.

3.- *Estrasburg, Martinus Flach, any 1496*

F. 1^r: «Theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo et de his que sunt ei necessaria ad cog-

5. EBERT dona l'any 1484 per a aquesta edició; segons CLAUDIN, la impressió no seria anterior a 1487 ni posterior a 1492.

6. EBERT remarca que l'exemplar conservat a la Herzogliche Bibliothek zu Wolfenbüttel porta una data manuscrita: 1488.

noscendum seipsum et deum et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam Deo quam proximo».

F. 2^a: «Incipit tabula huius libri. Amor est primum donum...»

F. 7^a: «Incipit theologia naturalis... compositus a venerabili viro Raymundo de Sabunde in artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore».

F. 162^b: «Finit liber creaturarum... Impressus Argentine per Martinum Flach inibi conciuem Anno incarnationis dominice millesimo quadringentismo nonagesimo secsto mense vero Januarii die vicesimoprimo».

In-folio gòtic, 162 folis a dues columnes. HAIN, n° 14069; PANZER, vol. I, p. 55. n° 294.

4.- *Estrasburg, Martinus Flach iunior., any 1501*

F. 1^r: «Theologia naturalis siue liber Creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo / et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum se ipsum et Deum. Et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam Deo quam proximo».

F. 5^r: «Tabula alphabetica. Incipit tabula huius libri».

F. 6^r: «Finit tabula».

F. 7^a: «Prologus. Incipit Theologia naturalis... Compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde, in artibus et medicina doctore, in sacra pagina egregio professore. Prologus. Ad laudem et gloriam...»

Al final: «Liber creaturarum seu theologia naturalis, specialiter de homine et de natura eius in quantum homo: propter quem alie creature facte sunt: ex cuius cognitione homo in dei et creaturarum cognitionem assurgit. Finit feliciter ex officina Martini Flach iunioris, ciues Argentiniensis, Anno Domini millesimo quingentesimo primo, septimo calendis februarii».

In-folio gòtic a dues columnes. PANZER, vol. VI, p. 26, n° 3.

5.- *Nuremberg, Antonius Koberger, any 1502*

F. 1^r: «Theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine

et de natura eius in quantum homo. et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum se ipsum et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam Deo quam proximo».

Ff. 2^r- 5^r: «Tabula alphabetica».

F. 6^r: «Incipit theologia naturalis siue liber creaturarum... compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde. In artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore».

Al final: «Finit liber creaturarum seu nature siue de homine propter quem alie creature facte sunt ex cuius cognitione illuminatur homo in cognitionem dei et creaturarum. Impressus Nuremberge per Anthonium Koberger inibi conciuem. Anno Incarnationis dominice millesimo quingentesimo secundo. Mensis vero septembris die vicesimotertio».

In-folio gòtic a dues columnes, signatures A-R⁷.

6.- *Lió, anònima, any 1507*

F. 1^r: «Theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo. Et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et deum. et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam deo quam proximo».

F. aij^r: «Prologus. Incipit theologia naturalis... compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde. In artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore».

Al final: «Finit liber creaturarum seu nature siue de homine propter quam alie creature facte sunt ex cuius cognitione illuminatur homo in cognitionem dei et creaturarum. Impressus Lugduni. Anno Incarnationis dominice millesimo quingentesimo septimo. Mensis vero novembris, die XVI.».

F. u, sign. aa: «Tabula alphabetica».

7. Els exemplars d'aquesta edició conservats a la Biblioteca Nacional de Paris, cotes Rés. D. 51816, Rés. D. 51817 i Z. Payen 602, que Stegmüller esmenta com a pertanyents a l'edició de Nuremberg (cf. *Raimundus Sabundus...*, p. 13+), pertanyen de fet a l'edició lionesa de 1507.

In-8º gòtic, signatures a-a, A-J, aa.

7.- *París, Jean Petit, any 1509*

F. 1^r: «Theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo, et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et deum. et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam deo quam proximo».

«Venales in edibus Johannis Petit sub signo leonis argentei in vico regio divi Jacobi».

F. a.ij^r: «Prologus. Incipit theologia naturalis... compositus a venerabili viro Raymundo de Sabunde. In artibus et medicina professore et in sacra pagina egregio professore».

F. h IV: «Finit liber creaturarum siue nature siue de homine propter quem alie creature facte sunt ex cuius cognitione illuminatur homo in cognitionem dei et creaturarum. Impressus Parrhisiis per Johannem Barbier, alme Universitatis Parrhisiensis bibliopolam impensis et ere Johannis Parvi eiusdem Universitatis librarii jurati. Anno gratie millesimo quingentesimo nono, mensis decembris die decima nona».

F. aa: «Tabula alphabetica».

In-8º gòtic, signatures A-Z, A-H, aa.

8.- *Lió, Jacques Myt, any 1526*

F. aij: «Incipit theologia naturalis siue liber creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo: et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et deum: et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam deo quam proximo: compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde. In artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore».

F. k vij^r: «Finit liber creaturarum seu nature siue de homine propter quem alie creature facte sunt: ex cuius cognitione illuminatur homo in cognicione dei et creaturarum. Impressus Lugduni per Jacobum Myt. Anno Incarnationis dominice Millesimo Quingentesimo XXVI. Mensis vero Maii. die XV».

F. següent: «Tabula alphabetica».

In-8º, signatures a-z, A-H, +.

9.- *Lió, anònima, any 1540*

F. 1^r: «Liber Creaturarum. Theologia naturalis siue Liber Creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et Deum; et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam Deo quam proximo».

F. a ij: «Incipit theologia naturalis... compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde in artibus et medicina doctore in sacra pagina egregio professore».

F. 247^v: «Finit Liber Creaturarum seu nature siue de homine propter quem alie creature facte sunt. ex cuius cognitione illuminatur homo in cognitione dei et creaturarum. Impressus lugduni 1540».

F. +: «Tabula alphabetica».

In-8º, caràcters gòtics, signatures a-z. A-Z, +.

10.- *Lió, Jacques Giunta, any 1541*

F. 1^r: «Theologia naturalis, siue Liber Creaturarum specialiter de homine et de natura eius in quantum homo: et de his que sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et deum et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam deo quam proximo. Additus est foliorum numerus quem Index nouissime emendatus clarissime demonstraui. 1541 Lyon Apud Jacobum Giunta».

F. 2 i 3: arrencats en l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya que hem consultat. Contenien el pròleg.

F. 4^r: «De origine huius scientie. Quia homo naturaliter...».

F. 301^r: «Tabula alphabetica».

In-8º, folis numerats.

11.- *Venècia, Franciscus Ziletus, any 1581*

Pàg. 1: «Theologia Naturalis Raymundi de Sabunde hispani viri subtilissimi: seu verius Thesaurus Divinarum considerationum ex naturae fontibus haustarum tum Theologis tum Philosophis atque universis scientiarum artiumque studiosis plurimum profuturus».

Pàg. a-2: «Praefatio», per F. Ziletus.

In-8º, signatures a-c i 400 pàgines, sense el pròleg.

12.- *Frankfurt, Wolfgang Hoffmann, any 1635*

Pàg. 1: «Theologia Natvralis sive Liber Creaturarum specialiter de homine et de natura eius, in quantum homo, et de his quae sunt ei necessaria ad cognoscendum Deum et seipsum, et omne debbitum ad quod homo tenetur et obligatur, tam Deo quam proximo. Cum elencho et serie titulorum nec non Indice rerum et verborum locuplestissimo: Authore Raymundo de Sabvnde, Artium et Medicinae doctore et S.S. Theologiae quondam professore».

Pàg. +2: «Prologus. Ad laudem et gloriam...».

I c. b. -8º, signatures +1-9, ++1-8, +++1-4, pàgines 1-784; Ddd 1-8; Eee 1-3.

13.- *Lió, Pierre Compagnon, any 1648*

Pàg. +1: «Theologia naturalis sive Liber Creaturarum auctore venerabili viro magistro Raymundo de Sebunde et artibus et medicina doctore et in sacra pagina egregio professore. Lugduni, sumptibus Petri Compagnon, via Mercatoria sub signo Cordis boni. M. DC. XLVIII. Cum approbatione et privilegio Regis».

Pàg. 1: «Titulus I. Sequitur radix, origo, principium et fundamentum istius scientiae».

Pàg. 678: «... Ad quae dignetur nos perducere Iesus-Christus Filius Dei, Rex aeternae gloriae, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen».

In-8º, sense el pròleg, amb una epístola liminar.

14.- *Sulzbach, J. E. de Seidel, any 1852*

Pàg. I: «Raimundi de Sabunde theologia naturalis seu liber creaturarum ad optimarum editionum fidem denuo recognitus, Solisbaci, J. E. de Seidel, 1852».

Pàg. III: «Praefatio» (per Joachim Sighart). Manca el pròleg.

Pàg. 1: «Theologia Naturalis. Titulus I. Radix, origo, principium et fundamentum istius scientiae».

Pàg. 626: «... Ad quae dignetur nos perducere Jesus Christus filius Dei, Rex aeternae gloriae, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen».

Pàg. 627: «Index rerum et verborum», fins a la pàgina 648.

15.- *Stuttgart - Bad Cannstatt, Friedrich Frommann Verlag, any 1966*

Pàg. 1+: «Raimundus Sabundus. Theologia Naturalis seu liber creaturarum. Faksimile Neudruck der Ausgabe Sulzbach 1852. Mit litterargeschichtlicher Einführung und kristlicher Edition des Prologs und des titulus I von Friedrich Stegmüller».

52* + 648 p.

B.- Traduccions

16.- *Traducció francesa de Lió, Bernard Lescuyer, any 1519⁸*

Títol: «A l'honneur de Dieu et de sa beñoiste mere est imprime le liure pour l'home per lequel toute nature humaine peult cognoistre quelle est sans auoir auctre liure apris. Et a este imprime a Lyon sur le Rosne: et requiert bien: avec priuilege e la requeste et depens de Claude daulphin».

Acabament: «Et ainsi est finy et acompli le liure des creatures ou le liure de l'homme pour lequel sont crees les autres creatures compile per reuend Raymond Sebeyde. Nouuellement imprime a Lyon par Bernard lesuyer aux depens de Claude daulphin e fut acheue le VIIe iour du mois de Decembre Mil CCCCC et XIX».

8. Cf. Antoni PALAU DULCET, *Manual del Libroero Hispano Americano*, t. XVIII, p. 216.

In-folio, escriptura de caràcter gòtic.

*Traducció francesa de Michel de Montaigne*⁹

17.-«La théologie Natvrelle de Raymond Sebon Doctevr excellent entre les modernes en laquelle par l'ordre de nature est demonstrée la verité de la Foy Chrestienne et Catholique, traduite nouvellement de Latin en François. A Paris, chez Michel Sonnius 1569».

In-8º, II i 496 folis. Exemplars de la mateixa edició foren venuts per Gilles Gourbin i Guillaume Chaudière.

18.- «La theologie natvrelle de Raymond Sebon traduite nouvellement en françois par messire Michel Seigneur de Montaigne. A Paris, chez Michel Sonnius, demeurant a l'Escu de Basle, rue Saint Jacques, M.D.LXX-XI».

In-8º, II i 496 pp. Exemplars de la mateixa edició foren venuts per Gourbin i Chaudière.

19.- Idem. «Dernière édition revue et corrigée. Rouen, chez Romain de Beauvais, pres le grand portail de nostre Dame, 1603».

In-8º, VIII i 891 pp., més la taula.

20.- Idem. «A tovrnon par Clavde Michel et Thomas Sovbron M.DC.V.».

In-8º, II i 891 pp., més la taula.

21.- Idem. «A Paris, chez la veusue M. Guillemot et S. Thiboust au Palais de la gallerie des prisonniers, M.D.C.X.I.».

In-8º, VIII i 891 pp., més la taula.

22.- Idem. «Livre d'excellente doctrine. Rouen, chez iean de Marc, au haut desgrez du Palais, M.DC.XLI».

In-8º, VIII i 891 pp., més la taula.

9. Cf. J. COPPIN, *Montaigne traducteur de Raymond Sebon*, Lille 1925, pp. 35-33.

23.- Idem, amb un prefaci del Dr. Armaingaud, París, L. Conard, 1932-1935, 2 vols. in 16°, toms IX i X de l'edició Conard de les obres completes de Montaigne. Promesa en el primer volum, la introducció o prefaci del Dr. Armaingaud no ha estat mai publicada.

Extrets de la traducció de Montaigne

24.- «Extrait de la Théologie naturelle de Raymond Sebon, traduite en françois», per Louis-Aimé MARTIN, dins *Montaigne. Essais..., nouvelle édition*, París, Eloi Jehanneau, 1818, t.V., in-8°.

25.- «Le christianisme de Montaigne ou Pensées de ce grand homme sur la Religion», per Monsieur L. (=J. Labouderie), París, Demonville 1819, in 8°, X i 596 pp.

26.- «Passages extraits de la traduction par Montaigne de la Théologie Naturelle de Raymond Sebon», per Amaury Duval, dins *Montaigne, Essais... publiés d'après l'édition la plus authentique et avec des nouvelles notes*, t. VI, París 1822, in 8°.

27.- «Extrait...», per Louis-Aimé MARTIN, nova edició, París 1823, in-8°.

28.- Idem, nova edició, París 1826.

29.- J. LABOUDERIE, «Christianisme de Montaigne» (extrets de la traducció francesa del *Liber Creaturarum* per Montaigne) dins M. L. MIGNE, *Démonstrations évangéliques*, t. II, Petit-Montrouge 1843, cols. 517-675.

30.- «Extrait de la Théologie Naturelle de Raymond Sebon traduite en françois», per J. V. Le CLERC, dins *Montaigne. Essais..., nouvelle édition avec les notes de tous les commentateurs, choisies par J. V. Le Clerc*, t. VI, Paris 1866, in-8°.

31.- *Traducció flamenca*¹⁰

«Raymonde de Sabonde, Boeck der natuerlichen Wyshet», per Francisus VERVOORT (+1555). Edició coneguda només per la referència de Dirks.

10. Cf. S. DIRKS, *Histoire littéraire et bibliographique des frères mineurs de l'Observance de Saint François*, Anvers 1885, p. 3.

Traduccions catalanes incompletes

31.-Cebrià Montserrat va començar de traduir els 24 primers títols del *Liber Creaturarum* a la revista barcelonina «Critèrion».¹¹ Segons Stegmüller, emprava l'edició llatina de Sulzbach 1852.

32.- L'any 1992 apareixia a Barcelona dins la col·lecció «Textos filosòfics» d'Edicions 62 la traducció al català de dues terceres parts del *Liber Creaturarum*¹². El mateix autor d'aquesta traducció projecta publicar el que falta del *Liber Creaturarum* en una altra col·lecció i editorial.

33.- *Traducció alemanya fragmentària*

El pastor luterà Andreas Keller va traduir a l'alemany els títols o capítols 209-216 del *Liber Creaturarum* amb l'epígraf *Von der übertreffenlichkeit, glaubwürdigkeit und gwaltigen authoritet und ansehen der heiligen Schrifft*, i els publicà a Tübingen el 1550, in 12°, 35 p.

Traducció italiana

34.- «Theologia naturale di Raimondo Sabunde. Traduzione libera in cinque tometti», per Mariano PAGANELLI, vol. I, Faenza 1789; vol. II, Faenza 1790; vol. III, Cesena 1791; vol. IV, Cesena 1792; vol. V, Cesena 1793. Mariano Paganelli és el pseudònim del P. Giovanni Regoli, S. I. (1764-1844).

35.- «Le Creature. Ampio libro dell'uomo. Opera di Raimondo Sabunde..., rifiuta ed accomodata agli studi della gioventù del secolo XIX, da un sacerdote della Compagnia di Gesù», Faenza 1813, 2 vols. in 12°.

36.- Idem. Reggio, G. Davolio et figlio 1818, 3 vols. in-12°.

37.- Idem. «...arrichita in questa nuova edizione di nuove aggiunte e correzioni», Faenza, tipografia Conti 1819, 3 vols. in 12°.

11. Cf. «Critèrion» I (1925) 49-59. 162-173; II (1926) 142-151. 407-417; VII (1931) 238-248.

12. Ramon SIBIUDA, *El llibre de les Criatures (Pròleg i capítols 1-222)*, traducció i edició a cura de Jaume de PUIG i OLIVER, basada en les edicions i amb alguna aportació dels manuscrits parisiens, sobretot pel que fa als primers capítols o títols de l'obra.

38.- Idem. «... arricchita in questa quinta edizione di nuove aggiunte e correzioni», Modena, tipografia Camerale 1823 in-4°.

39.- Idem. Orvieto, Sperandio Pompei 1827, 3 vols., in-8°.

40.- Idem. «... arricchita di nuove e copiose giunte e correzioni. Edizione nuovissima», Ferrara, Tipografia Negri 1839, 3 vols., in-12°. Aquesta edició reproduceix la de Faenza 1819, afegint-hi un fulletó: «Metodo di adottrinare sul libro *Le Creature* di Raimondo Sabunde», publicat per separat a Ferrara, Tipografia Negri alla Pace, 1840 in-16°, 157 p.

41.- *Traducció castellana*¹³

«Las Criaturas. Grandioso tratado del hombre. Escrito por Raymundo Sabunde filósofo del siglo XV. Refundido y adaptado para la juventud del siglo XIX por un sacerdote de la compañía de Jesús. Seguido de un tratado titulado: Armas a los débiles para vencer a los fuertes. Traducido del italiano por D.». Barcelona, Librería Religiosa (Imprenta y Librería de Pablo Riera) 1854, in-4°, 423 pp.

Es tracta de la traducció d'una traducció, que és, al seu torn, una adaptació. El pensament de Sibiuda arriba a Barcelona transformat en un tractat d'apologètica decimonònica.

42.- *Traducció castellana parcial*

«Ramon Sibiuda. Tratado del amor de las criaturas. Libro Tercero de Libro de las Criaturas. Traducción, prólogo y notas: Ana Martínez Arancón», Madrid, Tecnos 1988, 200 p.

L'autora ha traduït i anotat el pròleg del *Liber Creaturarum* i tot el tractat de l'amor, que abasta des del títol 129 al 173 [cf. ATCA, IX (1990), 388-391].

13. Seguim aquí PALAU I DULCET, *Manual de Libro Hispano Americano*, t. XVIII, p. 217 a-b.

C.- Refoses

43.- *Oculus fidei*

Johann Amos Komensky (1592-1670), admirador de Sibiuda, va refondre i abreviar el *Liber Creaturarum*, bo i corregint-ne l'estil: «... ob prolixitatem tamen et eorumdem crebram repetitionem stylique (quam a sui seculi barbarie traxit) scabritiem, paucioribus quam optandum erat notus aut lectus: ideoque a nobis contractior et lucidior Amsterdami nuper editur».¹⁴ El mateix autor de la refosa diu que la seva edició no va tenir èxit: «Sed jacet sic etiam merx sine emptore».¹⁵ Aparegué amb aquest títol: *Oculus Fidei, Theologia naturalis sive Liber Creaturarum*, Amstelodami, P. van der Berge 1661. Malgrat el seu poc èxit, aquesta edició també fou posada a l'Index el 1707¹⁶.

44.- El jesuïta Gaspar Hartzheim (1678-1758) va publicar un compendi del *Liber Creaturarum: Theologia naturalis Raymundi de Sabunde... in Compendio*, Colònia, Servatus Noethen 1735, 12º, 251 p., 6 f.

II
VIOLA ANIME

Encara que molts d'autors atribueixen aquesta obra a Ramon Sibiuda, es tracta d'una refosa del *Liber Creaturarum* escrita en llatí renaixentista pel cartoixà belga Pierre Dorlant, com es dedueix dels dos epigrames llatins que acompanyen la primera edició. Al final del primer, adreçat al lector, llegim aquests mots:

«O quotiens dices: valeas bene candide Dorlant
Qui primus doctis tradidit opus auctor».

El segon epigrama assenyala encara expressament:

«Hinc tua perpetua merces Dorlande manebit
Ingenio cuius voluitur iste liber
Extractus magno summa studio Raymundi
Theologi sacri: que spaciosa fuit».

14. J. A. COMMENIUS, *De Uno Necessario*, Amsterdam 1668, cap. VI, p. 49.

15. Id., *ibidem*.

16. Cf. *Raimundus Sabundus... o.c.*, p. 20+.

Tots aquells, antics o moderns¹⁷ que han atribuït aquesta obra a Ramon Sibiuda, van oblidar el sentit d'aquests dístics, si van llegir-los o si van tenir el llibre a les seves mans; els qui n'han parlat sense veure'l, potser han identificat la *Viola Anime* amb les *Quaestiones Disputatae* que Trithemi atribuï a Ramon Sibiuda¹⁸. La causa d'aquesta identificació seria purament externa: la *Viola* es presenta en forma de diàlegs. Però aquesta solució tampoc no s'aguanta per cap banda. Tenint en compte que no es coneix cap manuscrit de la *Viola*, i que la seva edició prínceps no va aparèixer fins al 1499, Trithemi, que publica el seu catàleg el 1494, és a dir, cinc anys abans de la publicació de la *Viola*, no podia referir-s'hi de cap manera. Per tant, s'erren tots els qui identifiquen la *Viola* amb les *Quaestiones* de Trithemi.

Els sis primers diàlegs de la *Viola* són una abreviació del *Liber Creaturarum*. El setè, escrit versemblantment pel mateix Dorlant i intítulat «De mysteriis sacre passionis domini nostri Iesu Christi semper benedicti» ja no té res a veure amb el llibre de Sibiuda i es desenvolupa en un quadre ben divers, ja que si en els sis primers el diàleg passa entre *Raymundus Sebundius* i *Dominicus Seminiverbium*, en el darrer Ramon desapareix i Domènec, o el dominicà, enfila el diàleg directament amb Maria.

L'obra va tenir un cert èxit i fou editada catorze vegades. Donem aquí mateix el catàleg d'aquestes edicions i, també, el de les traduccions i refoses que en coneixem. És incontestable que la *Viola* contribuï a donar a conèixer, si no tots, almenys alguns punts de vista del pensament de Ramon Si-

17. SIMLER, *Bibliotheca instituta...*, Zuric 1574, p. 598; HAIN, *Repertorium Bibliographicum*, nn. 14070-14071; Val. ANDRÉ, *Catalogus Clavorum Hispaniae Scriptorum*, Magúncia 1607, pp. 100-101; Antoine Du VERDIER, *La Bibliothèque d'Antoine du Verdier*, Lyon 1585, pp. 719-720; POSSEVINO, *Apparatus Sacer...*, t. II, Colònia 1608, p. 316; Cas. OUDIN, *Supplementum de Scriptoribus...*, París 1686, ad annum 1430; ID., *Commentarius de Scriptoribus Ecclesiasticis antiquis*, t. III, Leipzig 1722, cols. 2367-2368; Du PIN, *Histoire des controverses et des matières ecclésiastiques traitées dans le quinzième siècle*, 1ª part, París 1691, p. 444; BAYLE, *Dictionnaire historique et critique*, t. II, IIª part. Rotterdam 1697, p. 1036; Johann Albert FABRICIUS, *Delectus argumentorum...*, Hamburg 1725, pp. 457-458; ID., *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, t. V-VI, Florència 1898, pp. 345-346; J.F. BUDDÉI, *Isagoge historico-theologica ad theologiam universam singulasque eius partes*, Leipzig 1727, col. 463; Ch. G. JOECHER, *Allgemeines Gelehrten Lexikon*, t. IV, Leipzig 1751, col. 463; J. LABOUDERIE, *Biographie Universelle ancienne et moderne*, t. 37, París s.d., pp. 190-191; *Dictionnaire des Sciences Philosophiques*, t. V. París 1851, p. 367; Antoni PALAU DULCET, *Manual del Libro Hispano Americano*, t. XVIII, Barcelona 1966, p. 217. Sobre Pierre Dorlant, nascut a Diest, prop de Lieja, el 1449 i mort a Zelhem el 21 d'agost de 1507, cf. *Biographie universelle ancienne et moderne*, t. XI, p. 586; Ulysse CHEVALIER, *Répertoire des Sources historiques du Moyen Age. Bibliographie*, premier volume, A-I, París, Picard 1905, cols. 1230-1231; *Dictionnaire de Spiritualité*.

18. Cf. Johannes TRITHEMIUS, *De Scriptoribus Ecclesiasticis*, Basilea 1494, fol. 108v.

biuda entre el públic del temps del Renaixement i dels segles posteriors. Per això no podíem oblidar-la en inventariar l'obra de mestre Ramon.

A.- *Edicions originals*

45.- *Colònia, H. Quentell, any 1499*

F. aa 1^r: «Viola anime per modum dyalogi: inter Raymundum Sebundium: artium: medicine atque sacre theologie proffessorem eximium. et dominum dominicum Seminiuerbium. De hominis natura (propter quem omnia facta sunt) tractans. Ad cognoscendum se. deum. et hominem».

«Epygrama:

Multiplies cernis iam iam studiose libellos
 Quos impressorum prestitit arte labor
 Ille tamen noster numquam prius vsque repertus
 Et fuerat paucis cognitus ante liber:
 Vtilis in primis frugi et breuis ille libellus
 Sub modicis cartis commoda multa tenens
 At labor est ingens: multos percurrere libros
 Pro multis nobis hic satis vnus erit
 Est opus electum: nomen viola: atque legenti
 Vtilis: et nullo frigore lesa viret:
 Emtor habes animam valeas quo pascere flore
 E coelo venit: quidquid odoris habet
 O quotiens dices: valeas bene candide dorlant
 Qui primus doctis tradidit opus auctor».

F. aa 1^v: «Mathei Herbeni poete laureati Epygramma ad lectores:

Quisquis breui cupias artis cunctas superare
 Atque oculo mentis cernere mira dei
 Ire per ambages: ac mille volumina librum
 Non opus est: namque hec perdocet iste liber
 Ergo hebetant artes: et dogmata philosophorum
 Rusticus hic vere doctior esse potest

Grammaticus solus sagit hic plus arte: quam ille
 Qui cunctas alias hac fine posse putat
 Neque docet gradibus quibus ardua scandere possis
 Nature: que simul discere quid sit homo:
 Nec contentus eris: si te quoque noveris ipse
 (Quid magnum est) pariter ducit ad alta dei
 Nec reuocare finit ad diuos properantem
 Ni doctus redeat: qui rudis ante fuit
 Hinc tua perpetua merces dorlande manebit
 Ingenio cuius uoluitur iste liber
 Extractus magno summa studio Raymundi
 Theologi sacri: que spaciosa fuit.

Finit Epygramma».

F. aa 2^r: «Distinctio libri cum tabula. Presens liber qui Viola anima intitulatur; in septem distinguitur dialogos:

«Primus tractat de natura hominis in quantum homo est, et de his que sunt necessaria homini ad cognoscendum se ipsum deum et proximum» (capítols 1-8).

«Secundus tractat de beneficiis dei et hominis obligatione» (capítols 9-21).

«Tertius de amore et viribus eius, conditionibus et fructibus. Quomodo deum optimum maximum debeamus amare» (capítols 22-31).

«Quartus quomodo debeamus deum timere, adorare, laudare, honorare. Et qualiter ad hoc obligatur homo» (capítols 32-42).

«Quintus de lapsu miserabilis generis humani. Et quod per unum hominem omnes ceciderunt» (capítols 56-86).

«Sextus de reparatione lapsi hominis, et quod per unum omnes resurgimus» (capítols 56-58).

«Septimus de mysteriis sacre passionis domini nostri iesu christi inter Mariam et Dominicum dialogus».

Ff. AA II^v-AA IV^v: «Tabula Capitulorum».

F. A 1^r: «Prologus in dialogos sequentes».

F. a +^v: «Inter magistrum Raymundum Sebundium et dominum Dominicum Seminiverbium de natura hominis in quantum homo est. et de his que sunt necessaria homini ad cognoscendum seipsum. deum. et proximum. et omne debitum quo deo obligatur et proximo: disputatio incipit feliciter».

F. P 2^v: «... Finit inter magistrum Raymundum Sebundium et dominum Dominicum Seminiverbium disputatio. de homine propter quem alie creature facte sunt; ex quarum cognitione illuminatur homo ad cognoscendum et se et deum et alias creaturas».

«Incipit septimus dialogus pulcerrimus ac deuotissimus inter Mariam et Dominicum: de mysteriis sacre passionis domini nostri iesu christi semper benedicti»:

F. R 6^r: «Finit dyalogus de mysteriis sacre passionis christi: et per consequens totus liber iste (Qui viola anime inscribitur) in septem distinctus dyalogos Colonie Impensis honesti viri Henrici Quantell faustissime iam primo impressus. Anno natalici salvatoris nostro M. CCCC. XCIX. Die XXIX mensis maii».

«Epygramma ad librum:

«Inter honoratos nulla formidine libros...»

F. R 6 v°: Gravat: «Ad beatam Annam carmen: Hic effunde preces deuote poplite flexo...»

És un volum in-4°.

46.- Toledo, P. Hagenbach, any 1500

Fol. I^r: «Viola anime per modum dyalogi: inter Raymundum Sebundium: artium: medicine: atque sacre theologie professorem eximium et dominum Dominicum Seminiuerbin. Ad cognoscendum se, deum et hominem».

F. I^r: «Epygramma: Multiplices cernis iam iam studiose libellos...».

F. II^r: «Mathei Herbeni poete laureati Epygramma ad lectores: Quisquis

breui cupias artis cunctas superare...».

F. II^v: «Distinctio libri cum tabula capitulorum».

F. a 1^r: «Prologus in dyalogos sequentes».

F. a 1^v: «Inter magistrum Raymundum Sebundium et dominum Dominicum Seminiuerbium: de natura hominis... disputatio incipit feliciter».

F. 136^v: «Finit dyalogus de mysteriis sacre passionis christi: et per consequens totus liber iste (qui viola anime inscribitur) in septem distinctus dyalogos. In alma toletana ciuitate hispaniarum primate Impressus. Anno natalicii saluatoris nostri Millesimo quingentesimo, die ultima mensis augusti».

F. 136^v: «Epygrama ad librum... Ad beatam Annam carmen...».

És un volum in-4°.

47.- Colònia, any 1500

«Raymundi de Sabunde. Viola anime per modum dialogi inter Raymundum Sebundium et dominum Dominicum Seminiuerbium, de hominis natura tractans ad cognoscendum se, Deum et hominem».

Edició in-4°, esmentada per COPINGER¹⁹ i PANZER.²⁰

48.- Colònia, H. Quentell, any 1501

Hi ha un exemplar d'aquesta edició a la Biblioteca del British Museum, que té la cota I A 4954 - 4 -. ²¹ PANZER també la coneix i l'esmenta.²²

49.- Milà, Lignano fratres, any 1517

F. aa 1^r: «Viola anime per modum dyalogi inter Raymundum Sebundium artium atque sacre theologie professorem eximium et dominum Dominicum Seminiuerbium. De hominis natura propter quem omnia facta

19. Cf. *Suppl.*, II^a part, vol II, p. 59, n° 5198.

20. Cf. *Annales Typogr.*, vol. I, p. 324, n° 367.

21. Cf. *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*, vol 76: DOPPE-DRAKE, K. G. Saur, Londres-Munic-Nova York-París 1981, p. 63b. Antoni PALAU DULCET, *Manual del Libroero Hispano Americano*, t. XVIII, p. 218.

22. *Annales Typogr.*, vol VI, p. 348, n° 4.

sunt tractans, ad cognoscendum se, Deum et hominem. Venditur Mediolani, apud Johanem et Jacobum Fratres de Lignano, ad signum Angeli».

F. X II°: «Finit dialogus de mysteriis sacre passionis Christi aliis quoque salutiferis doctrinis quibus homo suas actiones potest ordinare in laudem Dei et gloriose virginis Marie, ut potest intueri, et per consequens totus liber iste (qui Viola anime inscribitur), merito cum verum odorem vite, doctrine, sapientie quam spiret, in septem distinctum dialogos: Mediolani impressus impensis honestissimorum fratrum de Lignano, anno a Natali Christi salvatoris nostri millesimo quingentesimo decimo septimo pridie kal. Junias».

In-4°, caràcters gòtics, signatures aa, A-U, X.

Fou reimprès a Milà mateix l'any 1550.

50.- *Anvers, Martin Caesar, any 1533*

Edició esmentada per GRAESSE²³, PANZER²⁴ i Val. ANDRÉ²⁵

«Petri Dorlando Cartusiani Viola anime dialogbo VII quorum sex priores concinnavit ex Theologia Naturali Raymundi Sabundii Hispani velut in compendium reducta: septimi vero ipse Dorlandus auctor est».

51.- *Anvers, Joan. Hillenium, any 1543*

Edició esmentada per Val. ANDRÉ.²⁶

52.- *Lió, Sébastien Gryphius, any 1544*

F. a 1^r: «De natura hominis, Raemundi Sebundii Dialogi: Viola Animi ab ipso auctore inscripti. Lugduni, apud. Seb. Gryphium, 1544».

És un volum in-4°, de 328 pàgines.

53.- *Lió, Theobald Payen, any 1550*

Pàg. 1: «Raemundi Sebundii de natura hominis dialogui. Hi et Christi

23. *Trésor des livres rares et précieux*, t. VI, p. 204.

24. *Annales Typogr.*, vol IX, p. 351, n° 179c.

25. *Bibliorbeca Belgica...*, p. 736.

26. *Ibid.*

et sui ipsius cognitionem exhibent, nunc demum aucti summaque fide recogniti. Dialogorum seriem et velut praecipua totius libri capitula sequens pagella indicat. Lugduni, apud T. P., 1550».

Pàg. 406: «Habes hic (amice lector) ad operis huius calcem ex alio auctore Dialogos duos et pios et venustos de cognitione sui ipsius...».

Pàg. 407: «Nosce te ipsum dialogus. Reinerus, Sthephanus».

Pàg. 409: «Quod boni agimus diis acceptum referre oportere. Paulus, Quintinus».

54.- *Lió, Theobald Payen, any 1568*

Aquesta edició, com la precedent, inclou els diàlegs de Stephanus Reinerus i Quintinus Paulus²⁷.

Stegmüller assenyala a més aquestes altres edicions, que no hem pogut consultar pel nostre compte²⁸:

55.- *Lió, Hereus de S. Berand, any 1609*

56.- *Lió, Theobald Payen, any 1650*

57.- *Lió, Theobald Payen, any 1668*²⁹

58.- *Colònia, Jobannes Adolphus, any 1700*

Aquesta edició no conté més que els sis primers diàlegs, és a dir, els que resumeixen el *Liber Creaturarum*.

27. A. PALAU DULCET, *Manual...*, p. 218.

28. Cf. *Raimundus Sabundus...*, o.c., p. 19+

29. PALAU assenyala que aquesta edició no és segura, o.c., p. 218.

B.- Traduccions

*Traducció francesa de Jean Martin, any 1551*³⁰

59.- F. aa I^r: «La Théologie naturelle de Dom Raymond Sebon docteur excellent entre les modernes, mise de Latin en François, suyvant le Commandement de tres illustre et tres uertueuse dame, Madame Leonor, Royne douairiere de France. A Paris, de l'imprimerie de Vascosan, rue saint Iaques a l'enseigne de la Fontaine. 1551».

F. aa II^r: «A Monseigneur, monseigneur le Reuerendissime Cardinal de Lenoncourt...».

F. aa II^r: «Brieue declaration de ce qui est contenu es six dialogues de la theologie naturelle de Dom Raymond Sebon, ensemble des Chapitres en iceux».

F. A I: «Prologue de l'auteur aux lecteurs. Combien il est necessaire de cognoistre les choses escrites en ce petit liure».

F. A II: «La theologie naturelle de Dom Raymond Sebon. Introduction pour ce liure. Chapitre premier. Raymond. D'ou viens tue maintenant...».

Volum in-4°, signatures i 140 folis. Conté sis diàlegs.

60.- F. aa I: «La theologie naturelle de Dom Raymond Sebon, Docteur excellent entre les modernes, mise premierement de Latin en François, par Iean Martin, Secretaire de Monsieur le Cardinal de Lenoncourt, suyvant le commandement de tresillustre et tresuertueuse Dame, Madame Leonor, Royne douairiere de France. Et de nouveau reueue et conferee au Latin et corrigee en plusieurs lieux. Davantage outre la Table des dialogues et Chapitres, y a esté aiousté vn Indice alphabetique fort ample des matières, auec sommaires cotations en marge. A Paris, de l'imprimerie de Vascosan, rue S. Iaques à l'enseigne de la Fontaine. 1555».

In-16°, taules, signatures A-v i 285 folis. Aquesta edició conté també sis diàlegs.

30. Jean Martin fou secretari de Maximilià Sforza i després del cardenal de Lenoncourt; morí el 1553. Cf. F. DIDOT, *Nouvelle Biographie Générale*, t. XXXIV, col. 28; MARCEL, *Un vulgarisateur, J. Martin*, París 1903.

61.- Idem, París, Vascosan 1566, in-8°, taules, 285 folis, sis diàlegs.

62.- Idem, París, F. Morel, 1597; in-8°, taules, 285 folis, sis diàlegs.

Traducció francesa de Charles Blendecq, any 1600

63.- «La Violette de l'ame composee en forme de dialogue par Raymond Sebon ancien Theologien. Ou est tres doctement traicté de la Nature de l'home, pour l'amour duquel toutes choses sont creez. Par ce traité l'homme pourra paruenir à una parfaicte cognoissance tant de son Createur comme de soy mesme. Le tout mis en François par D. Charles Blendecq, Religieux de Marchiennes. A Arras, De l'imprimerie de Guillaume de la Riuere, 1600».

In-24°, peces liminars, 479 pàgines i conté sis diàlegs.

64.- «La violette de l'ame, ou par un dialogue diversifié est doctement enseigné le vray et assuré moyen de paruenir à la cognoissance de Dieu, de soy-mesme, et du prochain. Traducite du Latin de Raymond Sebond par D. Charles Blondel (*sic*) Religieux de l'ordre de Saint Benoist à Marchiennes. A Arras, chez François Bauduin Libraire Iuré, au coing du marchez, à la Fontaine, 1617».

In-24°, epístola introductòria, taula, epigrama, 482 pàgines, conté sis diàlegs.

*65.- Traducció castellana de Valladolid,
Francisco Fernández de Córdoba, any 1549*

«Violeta del anima Que es summa de la Theologia natvral a manera d'dialogo. Que tracta del hombre por causa del qual las otras criaturas son hechas Por el conocimiento de las qles se alumbra el hombre pa conoscerse assi y a Dios y a las otras criaturas. Nueuamente traduzido d. Latin en romançe Castellano».

Al final: «Fue impresso en la muy noble villa de Valladolid cerca d'las Escuelas Mayores. Por Francisco Fernandez de Cordoba impresor. Acabose a XXIII dias dl mes de Nouiembre dl año de nuestra salud 1549».

In-16º, 16 folis inicials més 232 folis i el senyal de l'impressor³¹.

Traducció castellana del P. Antonio Ares

66.- «Dialogos de la naturaleza del hombre, de su principio y su fin. En los quales se le da por admirable estilo el necessario y verdadero conocimiento assi de Iesu Christo nuestro Dios y señor como de si mismo. Traduzidos de la lengua latina en la qual los compuso el muy docto y piadoso maestro Remundo Sebunde, en Castellana, y anotados por el Padre Fray Antonio Ares, Predicador de la sagrada Religion de los Minimos, del glorioso patriarca Francisco de Paula, a cuya profunda humildad y altissima Caridad los dedica. En Madrid por Juan de la Cuesta Año 1614. Vendense en el Convento de N. Señora de la Victoria».

In-4º, taula, aprovacions, dedicació, «Fray Antonio Ares al Lector», 752 pàgines i taules de matèries. Conté 8 diàlegs.

67.- Idem. Madrid, Juan de la Cuesta, any 1616.

68.- *Traducció neerlandesa de L. Moereels*³²

«Viola anime, dat is Zieleviolttje, van Peter Dorlant», Tielt 1954.

C.- *Refoses*

Lumbre del alma

J. Martínez de Bujanda és l'estudiós i editor d'aquesta curiosa obra del franciscà Juan de Cazalla³³, veritable 'rapiarium' de la *Viola animae*.

31. Antoni PALAU DULCET, *o.c.*, p. 218. Dóna igualment fe d'aquesta obra M. BATAILLON, *Introduction al Diálogo de Doctrina Cristiana de Juan de Valdés*. Avant-propos de J.R. ARMONGATHE avec une étude inédite de Robert RICARD: *En Espagne: orthodoxie et inquisition*, París, Vrin 1981, p. 247. Recentment l'ha localitzada en exemplar únic a la Biblioteca Nacional de Lisboa, J. MARTÍNEZ DE BUJANDA, *Juan de Cazalla. Lumbre del alma*, Madrid 1974, p. 25.

32. Cf. *Raimundus Sabundus...*, *o.c.*, p. 20*.

33. J. MARTÍNEZ DE BUJANDA, pp. 30-38.

69.- Bataillon va conèixer el 1921 un exemplar de la *Lumbre del alma* imprès a Valladolid per Nicolàs Tierry el 15 de juny de 1528. Aquest exemplar pertanyia al convent de dominicans de Sant Esteve de Salamanca i posteriorment s'ha perdut. Alcocer coneix també aquesta edició³⁴.

70.- *Libro llamado Lumbre del alma*, Sevilla, Juan Cromberger 8 abril 1542.³⁵

Despertador del alma

El mateix J. Martínez de Bujanda ha cridat l'atenció sobre aquesta obra anònima, simple adaptació de la *Viola animae*, independent tant de la traducció castellana de 1549 com de la refosa de Juan de Cazalla³⁶.

71.- *Despertador del alma*, Sevilla 1544. Exemplars a la Biblioteca Nacional de Madrid i a la Biblioteca Nacional de Lisboa.

72.- *Despertador del alma adormida*, Zaragoza, Miguel de Capilla 1552. Exemplar a la biblioteca de la Hispanic Society of America, de Nova York.

73.- *Meditaciones del amor de Dios* de fra Diego de Estella.

També és Martínez de Bujanda qui ha descobert que les *Meditaciones del amor de Dios* de fra Diego de Estella són en gran part una transcripció de les millors pàgines de la *Lumbre del alma*,³⁷ la qual esdevindria així la principal eina de transmissió de les idees sibiudianes a Espanya durant el segle XVI.

34. ALCOCER Y MARTINEZ, *Catálogo razonado de las obras impresas en Valladolid 1480-1800*, Valladolid 1926, p. 52.

35. Exemplar a la Biblioteca Nacional de Lisboa. Edició moderna de J. MARTÍNEZ DE BUJANDA, *ibid.*, pp. 55 a 171.

36. J. MARTÍNEZ DE BUJANDA, *ibid.*, 28-30.

37. Id., *ibid.*, 39; cfr també del mateix autor *Diego de Estella (1524-1573). Estudio de sus obras castellanas*, Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica, Roma 1970, pp. 67-76.

Apèndix

El pròleg llatí del *Liber Creaturarum* també ha estat objecte d'edició en les publicacions següents:

74.- "Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati *Opera Omnia*", vol. I, Moguntiae 1721, [Testimonia virorum insignium... Prima classis], pp. 42-43, en edició fragmentària.

75.- J. LABOUDERIE, *Le Christianisme de Montaigne, ou Pensées de ce grand homme sur la Religion...*, París, Demonville 1819, pp. 154-163.

76.- ID., *ibid.*, dins M. L. MIGNE, *Démonstrations Evangéliques*, t. II, Petit-Montrouge 1843, cols. 521-524, on es reproduïx l'edició de Lió, Jacques Myt 1526.

Jaume de PUIG I OLIVER

UN PERSONATGE DE LA CONTRARREFORMA:
L'ABAT PERE DOMÈNECH

En un altre lloc¹ vàrem presentar brevíssimament Pere Domènech, abat comendatari de Vilabertran i donador de la biblioteca que va posseir aquella abadia empordanesa. Potser ara és el moment d'ampliar la succinta biografia que allí donàvem d'aquest personatge i d'emmarcar-lo en l'ambient cultural, i assenyaladament religiós, de la seva època. Ens hi ha esperonat sobretot la publicació d'alguns estudis que han permès de comprendre mi-

1. Cfr Jaume de PUIG I OLIVER i Mª Josefa ARNALL, *Una biblioteca del Renaixement. L'inventari de la biblioteca de Vilabertran de l'any 1587*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 217-259.